

Kant on virtue and Aristotele on Duty

Ralph Walker

Zjednodušené interpretace hlavních děl Immanuela Kanta nás vedou k přesvědčení, že etika u Kanta spočívá především v kategorickém imperativu, je pro nás povinností, která vítězí nad sklony. Aristoteles naopak považuje morální jednání za zvyk, příjemnou činnost, neboť nám přináší odměnu v podobě dobrého pocitu a čistého svědomí. Cílem přednášky Ralphi Walkera je ukázat, že pohled na etiku u Aristotela a Kanta není zas tak odlišný, ba dokonce že v určitých oblastech říkají to samé. Proto je v názvu této přednášky spojena povinnost s Aristotelem a ctnost s Kantem, i když jsme dosud měli tendenci přiřadit tyto druhy morálky naopak.

Jedna z věcí, díky které se Kant a Aristoteles přibližují více než se na první pohled zdá, je praktický rozum. Dle Aristotela není naše přirozenost v zásadním rozporu s morálním chováním, můžeme mít, často vypěstované zvykem, takové sklony, které nás vedou k chování v souladu s tím, co praktický rozum poznává jako morální. Řekové například považují za ctnost střídmost, což Aristoteles považuje za v zásadě cvikem dosažitelné (pokud se dostaneme do styku s něčím, co nám přináší potěšení, jednoduše si to odepřeme). Kant nabádá k uvědomění si, že nelze jednoduše označit některé vlastnosti za morální, např. i zmiňovaná střídmost může někdy páchat zlo. Stejně jako Aristoteles prohlašuje, že morální jednání závisí vždy na konkrétní situaci.

Mluvíme-li o morálce, je jistě nutné zmínit vůli. Má člověk silnou vůli činit, co je správné? Aristoteles, stejně jako ostatní Řekové, pravděpodobně považoval nemorální jednání za nedostatek poznatků o světě. Pokud nahlédneme svět tak, jak skutečně je, musíme konat dobré věci (ovšem to je zjednodušená interpretace, na některých místech Platonovy Ústavy nahlédneme, že Platón mluví o možnosti vědomého špatného chování). Může však Aristoteles mluvit o nějaké vůli? Vždyť Řekové byli natolik fatalisté, že svobodnou vůli pravděpodobně vůbec neuznávali. Ovšem Aristoteles uznává, že i přes špatné podmínky pro vývoj a výchovu člověka, mu zůstává svobodná vůle.

Ve středověku je Augustinem a jinými mysliteli zaveden pojem zlá vůle. Kant, který (na rozdíl od Aristotela) nastupuje až po tomto vývoji, připouští, že člověk může vědět, co je správné a přesto to nečiní. V dnešní době je slabá vůle přirozený fenomén, který všichni známe... Mnoho lidí a významných myslitelů však váhá ohledně existence svobodné vůle.

Z toho vzniká důležitá otázka, v dnešní době stále více diskutovaná a ovlivňující mnohá soudní rozhodnutí: nakolik je zločin důsledkem volby člověka a do jaké míry je zapříčiněn jeho výchovou, prostředím, kde vyrůstal apod. Porušil člověk pravidla vědomě, je natolik špatný ze své přirozenosti, že je nutné mu udělit trest, nebo jednal pod vlivem scestných myšlenek, které jsou specialisty označovány za nerozumné či bláznivé, a musí být tedy poslán do ústavu pro choromyslné?

Jak již bylo naznačeno, Aristoteles mluví o zvyku. Ale není tak jednostranný, věří, že člověk si může uvědomit špatnost svých zvyků a může je změnit, kantovsky rozlišuje mezi jednáním v souladu s mravním zákonem z pouhých sklonů a jednáním doprovázeným poznáním pomocí praktického rozumu. Například člověk, který jedná morálně pouze náhodou, bez uvědomění si morálního rozhodnutí, nemůže být považován za tak ctnostného (vždyť ho k morálnímu jednání mohl dovést osobní prospěch nebo momentální pocit).

Jakou roli hrají pocity v Kantově přístupu k mravnímu jednání? Zanedbává Kant jejich úlohu, jak se podle mnohých interpretací zdá? Z jednoho výkladu vyplývá,

že jediný výraz, který se blíží povaze pocitu, je slovo „Achtung“, což je ale spíše úcta k mravnímu zákonu. Ralph Walker však tvrdí, že Kant o pocitech mluví, i když ne v jeho hlavní knize Základy metafyziky mravů. Proč se tedy zdá, že pocit vyřazuje z oblasti etiky?

Spojuje tedy nějakým způsobem pocitu s již zmiňovanou povinností? Ralph Walker poukazuje na to, že v některých svých poznámkách má Kant otázky týkající se antropologie a empirismu. Považuje za nutné dobře vychovávat děti a vést je ke ctnosti, nemravné chování obracet zvykem k správnému chování. (v tom se opět přibližuje Aristotelovi, který mluví rovněž o zvycích a osvojování si dobrých zvyků) Dokonce stanovuje mravní normy, což je u jinak velmi abstraktních úvah u Kanta překvapující.

Jakou roli hraje v Kantově pojetí tedy svoboda, jak se pohybuje mezi rozumem a pocitu? Z hlediska čisté teorie samozřejmě svobodná vůle nemůže existovat, protože každý děj má svou příčinu, ovšem z hlediska praktického rozumu, který uvažuje o morálce, tedy o tom, co má být, musíme mít vůli se svobodně rozhodovat, jinak by nemělo smysl mluvit o morálním chování.

Kant, zcela v duchu Aristotelovských zásad etiky, říká, že v sobě máme kultivovat soucit. Právě ten nám totiž napomůže v morálním rozhodování. Přednášející uvedl dva příklady, kdy právě nedostatek soucitu, resp. špatné pochopení situace a nedostatečné vcítění se do jiných osob, způsobilo špatné jednání i přes naprosté přesvědčení, že dotyčný plní svou morální povinnost (nepochopení situace způsobilo i nepochopení toho, co je jejich povinnost, nejednali tedy podle kategorického imperativu). Jedním je španělský inkvizitor věřící, že je správné obvinít a nechat upálit kacíře a protestanty, právě proto, že si nedokázal představit, co se může odehrávat v jejich myslích a jejich vztahu k víře. Dalším podobným příkladem je Eichmann, jakožto mozek holocaustu, který se přesvědčil o tom, že Židé jsou podřadnější rasa než ostatní lidé a že jedná zcela v souladu se svými morálními povinnostmi, když se jich zbaví ve vyhlazovacích táborech.

Podle Aristotela je hlavním morálním úkolem dospět ke štěstí (řecký pojem štěstí eudonamia), ale Kant jako jediný považuje mravní zákony za hodnoty jako takové, protože kategorický imperativ nás zavazuje, bez podmínek, dává nám jasné východisko.

Přestože Kant více rozvíjí pojem morálního zákona, zodpovědnosti a svobodné vůle, říká v podstatě to samé, co Aristoteles (jehož myšlenky se ovšem oproti těm Kantovým zachovaly mnohem neúplněji, a proto mohou také působit méně systematicky).

Zuzana Dolejší, studentka navazujícího magisterského programu na FF UK, obor Logika.